

КАТЕГОРІЇ ЗАГАЛЬНОГО Й ОСОБЛИВОГО У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядаються питання загального і особливого в діяльності шкіл та позашкільних закладів у контексті системності, цілісності та інтеграції.

The article studies the questions of general and special in schools' and out-of-school institutions' activities in context of system, completeness and integration.

Необхідність подальшого удосконалення всієї системи освіти висуває для розгляду у число пріоритетних питань співвідношення загального і специфічного у функціонуванні елементів цієї системи тому, що для науки важливо (для розпізнання сутності явищ) висвітлювати не тільки загальне, що є спільним для даного явища з іншими, а й специфічні особливості, котрі відрізняють його від інших явищ [1].

Системність світу та буття у цьому світі є об'єктивним законом, з яким не можна не рахуватися. Кожна людина, незалежно від того усвідомлює вона це чи ні, тим чи іншим способом входить до складу багаточисельних систем, включається у їх функціонування, виконуючи певні вимоги на різних рівнях чи ігноруючи їх, інтегрується у структури окремих систем на різних рівнях, чи відштовхується цими системами, користується сукупними системними результатами, чи недоодержує їх тощо.

Застосування системного підходу дозволяє розглядати позашкільні заклади як елемент складної системи виховання, що знаходиться у взаємозв'язку і взаємодії з іншими елементами. Використання специфіки системного підходу при дослідженні специфіки співвідношень елементів системи дозволяє розглядати позашкільні заклади не тільки "як типовий елемент", а з врахуванням його місця у цілому [О.О. Орлов]. Спорудження системи володіє певною "поверховістю" ("етажністю"), ієрархічним розміщенням компонентів (підсистем), що входять до її складу.

На кожному ієрархічному рівні організації системи (у кожній підсистемі) можуть домінувати свої власні (локальні) цілі, котрі не співпадають із загальносистемними. Більш того, ці цілі можуть діяти в іншому напрямі, аніж сама система. Система зберігається тільки у тому випадку, якщо сили, що її "цементують", виявляються дійовішими за дезорганізуючі фактори [3: 44].

Відносно позашкільних закладів, то вони як система не існують ізольовано, а входять до складу іншої, більш загальної системи виховання як її складова частина – підсистема. При цьому первісно визначена система (у нашому випадку позашкільні заклади) зберігає власну морфологічну, функціональну і системну цілісність (В.А. Семіченко), входячи у нову цілісність та реалізуючи морфологічні, функціональні і системні зв'язки більш високого порядку. Тому дослідник (викладач, вчитель, працівник позашкільного закладу) має бути обізнаним з цими новими зв'язками і детермінуючими ними властивостями вихідної системи.

Загальний підсумок роботи системи виховання створюється як результат взаємодії її окремих підсистем (школи, позашкільного закладу, сім'ї тощо) при певному рівні організаційної єдності між ними. У динаміці свого розвитку кожна система може проходити різні етапи, що відбивають своєрідність зв'язків між її структурними компонентами: від відносно незалежності, гнучкої, варіативної взаємодії – до жорстких, однозначно детермінованих зв'язків і відносин та навпаки (В.А. Семіченко).

Таке співвідношення цілей витікає із подвійної (вертикальної і горизонтальної) побудови будь-якої системи. При аналізі систем за вертикальним зрізом найбільш значущим фактором є системоутворююча ознака – той наскрізний "стрижень", котрий діє на всіх ієрархічних рівнях. Саме він забезпечує організаційну і функціональну єдність системи.

На горизонтальному ж рівні (за ступенем значущості та детермінації) уперед можуть виходити локальні цілі, тобто ті цілі, що властиві певному рівню ієрархічності (В.А. Семіченко).

Наскрізним "стрижнем", котрий об'єднує всі ієрархічні рівні загальної системи виховання є цілі, завдання, а також впливаючий з них зміст морального, трудового, фізичного, естетичного, розумового виховання. Процес виховного впливу школи, позашкільних закладів на особистість підпорядкований єдиній цілі – всебічному розвитку особистості. Діяльність позашкільних закладів як підсистеми у цілісному навчально-виховному процесі, продовжує його у позаурочний та позашкільний час, доповнюючи діяльність школи, сім'ї та громадських організацій. Саме у процесі природного наближення і переплетіння цілей, основних завдань та змісту діяльності шкіл, позашкільних закладів з усіх складових виховання ми вбачаємо єдність загального та особливого у їх роботі.

Зберігаючи загальні закономірності усієї системи виховання, процес виховання в умовах складної та емоційно насиченої позашкільної діяльності набуває разом з тим суттєву специфіку при проведенні інструктивно-методичної, організаційно-масової та клубно-гурткової роботи.

Специфіка позашкільних закладів зумовлена також необхідністю врахування тих різнобічних інтересів та потреб учнів, які у достатній мірі не може задовольнити школа. При цьому слід добре пам'ятати, що діти приходять до позашкільного закладу за власним бажанням, керуючись своїми нахилами та захопленнями. Завдання працівника позашкільного закладу й полягає у тому, щоб навчаючи дітей їхній улюбленій справі, одночасно проводити з ними, спираючись на їх інтереси та потреби, відповідну виховну роботу. Якщо педагоги розуміють ці завдання, якщо вони підготовлені до їх розв'язання, то будь-яке об'єднання позашкільного закладу, будь-якого профілю у будь-якій галузі інтересів дитини дає надзвичайно великі можливості для проведення значної й ефективної виховної роботи з використанням різноманітних та цікавих форм і методів.

Цінність позашкільної роботи, як компонента цілісної системи виховання полягає саме в тому, що вона має у своєму розпорядженні більші можливості, ніж школа, у врахуванні широкого кола інтересів учнів, бо інтерес як стимул активної практичної діяльності людей, активізує діяльність особистості у напрямі її інтересів та потреб.

Мотиви діяльності школярів у позашкільних закладах можуть бути різноманітні, але завжди їх початок і наступне закріплення у тому чи іншому виді діяльності у значній мірі пов'язано з інтересом як виборним відношенням до різних об'єктів дійсності через їх життєву значущість та емоційну привабливість. Інтереси дуже різнобічні за змістом – матеріальні, соціальні, професійні, пізнавальні, естетичні, спортивні тощо. Розвиваючи інтереси школярів до різних видів діяльності, позашкільні заклади продовжують формування здатності вихованців зосередитись на певній діяльності не тільки через інтерес до неї, але й завдяки її соціальній значущості.

Виховна діяльність позашкільних закладів, як правило, не тільки задовольняє інтереси школярів, котрі є у них, але й виховують нові, акцентуючи увагу на їх соціально значущій мотивації. При цьому основна проблема, що виникає перед колективом педагогів позашкільного закладу – перетворення неусвідомленого інтересу вихованців в усвідомлений усталений соціально значущий інтерес. Як відомо, соціально значущі інтереси формуються і в сім'ї, і у процесі шкільного навчання, і під впливом засобів дитячої преси, радіо, телебачення. Однак вирішальна роль належить соціально значущій діяльності.

Значні можливості для організації зазначеної діяльності закладено у роботі позашкільних закладів. Саме тут, у процесі формування соціально значущих інтересів вихованців, може ефективно використовуватися поєднання комплексу методів виховання: переконання, моральних вправ у діяльності, висування позитивних ідеалів, змагання, системи доручень, ігри тощо. Теоретичними дослідженнями доведено, що у вихованців позашкільних закладів, особливо у підлітковому віці, соціально значущий інтерес може вважатися сформованим, якщо у дітей викликано емоційне, позитивне відношення до

оволодіння знань (додаткових до шкільних), до формування вмінь та навичок, а головне – до колективу однолітків та участі у соціально значущій діяльності.

Різноманітні форми роботи позашкільних закладів з різних напрямів виховання покликані розвивати усталені інтереси школярів. Результати теоретичних досліджень і практики діяльності означених установ свідчать, що для цього необхідно дотримання ряду умов.

Назвемо найважливіші з них:

- виховання у позашкільних закладах має повсякденно поєднуватися із суспільно значущою діяльністю школярів (вихованців);
- діяльність вихованців приноситиме очікуваний результат лише у тому випадку, якщо у них створена психологічна готовність до проведення останньої і якщо ними усвідомлюється її соціальна значущість;
- індивідуальна діяльність вихованців має поєднуватися з колективною, що сприяє удосконаленню внутрішньо колективних відносин і вихованню у кожного відповідальності перед колективом;
- підтримання і подальший розвиток усталеного інтересу залежатиме від якості педагогічної діяльності об'єднань, від умінь педагогів розвивати і підтримувати позитивні емоції, формувати соціально значущі мотиви діяльності, поєднувати на заняттях задоволення особистісних потреб вихованців з потребами колективу.

Колектив позашкільних закладів, змінюючи систему відносин школярів, що склалися, систему позицій у внутрішньо шкільних колективах, формує нові можливості для самореалізації самовиховання особистості у ситуаціях, що відрізняються від шкільних.

Специфічні особливості позашкільних закладів (різновіковий склад учнів, відсутність твердо фіксованих програм, добровільність вибору діяльності) зумовлюють різноманітність форм спілкування і взаємовідносин, створюють комплекс можливостей для успішного розвитку соціально значущих інтересів вихованців.

Це і задоволення потреб у соціально значущій діяльності, самовдосконаленні, і дружні, товариські відносини у колективах позашкільних об'єднань, атмосфера довіри, взаємодопомоги і взаємної вимогливості, близьке і постійне спілкування курівників із своїми вихованцями тощо. Наявність різновікового складу у позашкільних закладах потребує диференційованого особистісно-орієнтованого підходу у вихованні учнів, що зумовлює і різнобічність характеру роботи з різними категоріями вихованців, яким позашкільні заклади мають надати додаткові знання, сформувати практичні вміння та навички соціально значущої діяльності для використання у безпосередній роботі в школі.

Проведене дослідження проблем діяльності позашкільних закладів підтвердило, що процес виховання у них відбувається значно успішніше при умові своєчасного виявлення й врахування рівнів вихованості школярів.

У педагогічній науці проблема вияву рівнів вихованості дуже актуальна, складна і багатозначна. Врахувати ті зміни, що відбуваються в особистості вихованців під впливом засобів і чинників позашкільних закладів, надзвичайно складно. На підставі теоретичних положень про специфіку діяльності позашкільних установ, узагальнення передового педагогічного досвіду та фактичних даних дослідження були визначені такі орієнтовні показники рівнів вихованості:

- сформованість інтересу до того чи іншого виду діяльності, наявність знань про неї;
- готовність вихованців приймати участь у діяльності;
- сукупність набутих знань і вмінь діяльності (тієї чи іншої);
- задоволення своєю участю у громадській роботі, відношення до доручень;
- особистісний авторитет школяра-вихованця як члена колективу школи і позашкільної установи, оцінка його діяльності товаришами, класними керівниками та методистами позашкільних установ;
- різнобічні форми прояву активності у громадській роботі школи і позашкільної установи;

– переживання вихованцями почуття відповідальності за доручену справу.

Таким чином, при відносній самостійності шкіл та позашкільних установ, як систем, вони взаємопов'язані, взаємозумовлені, взаємовпливові через те, що їх об'єднує наявність загальних складових елементів чи компонентів. При зміні останніх в одній системі відбувається коректування й іншої, завдяки чому у кожній із систем (школи та позашкільного закладу) з'являється принципово інший тип взаємодії і відносин, змінюється характер детермінації, від одномірної вона переходить до багатомірної (від одно-однозначних зв'язків, відносин, закономірностей – до багато-багатозначних), зростає питома вага ймовірного чинника, змінюється співвідношення причини і наслідків: наслідок стає результатом дій безлічі причин, а одна причина може знаходитись в основі декількох наслідків [4: 45].

Виявлення властивостей означених вище систем на різних рівнях їх організації (матеріально-структурному, функціональному, системному) надасть можливість чіткіше планувати і прогнозувати напрями їх діяльності; попереджати власні системні помилки, розроблюючи оптимальні прийоми взаємодії з тією чи іншою системою, завдяки чому підвищуються і розширюються власні індивідуальні можливості визначати пріоритетність окремих систем, удосконалюючи та поглиблюючи її емоційно-позитивний вплив на особистість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверьянов А.И. Системное познание мира. – М., Политиздат, 1985. –187 с.
2. Орлов А.А. Методологические проблемы исследования процесса управления общеобразовательной школой // Вопросы методов педагогических исследований. – М., 1983. – С.212.
3. Барбина Е.С., Семиченко В.А. Идеи интеграции, системности и целостности в теории и практике высшей школы. Науч.-метод. пособие. – К., 1996. – С. 44.
4. Барбина Е.С., Семиченко В.А. Идеи интеграции, системности и целостности в теории и практике высшей школы. Науч.-метод. пособие. – К., 1996. – С. 45.

УДК 37.03

А. Маргашинський

СІМ'Я В ЦИРКУЛЯРНІЙ МОДЕЛІ І FACES IV ДАВИДА Х. ОЛСОНА

У статті подана нова версія циркулярної моделі Д.Х. Олсона і співробітників. Автори описують сім'ю, використовуючи три основні величини: згуртованість, гнучкість і комунікацію.

The article represents a new version of the circular model of D.H. Olson and his collaborators. The authors describe family using three main dimensions: cohesion, flexibility and communication.

Прийнята підстава, що між посиленням згуртованості і гнучкості, і гарним функціонуванням сім'ї існує криволінійна залежність, так зване дуже низьке або дуже високе посилення цих змінних, пов'язане з проблематичним функціонуванням сім'ї. Заснований на Циркулярній Моделі пакет FACES IV включає шість шкал вимірювань: Згуртованість, Роз'єднаність, Заплутаність, Ригідність і Хаотичність, приділеним просторам Збалансованості і Незбалансованості. Додатково до цього приєднано Шкалу Сімейної Комунікації і Шкалу Задоволення від Сімейного життя. На основі аналізу скупчення виділено шість типів сімей. Згідно з головними принципами Моделі сім'ї, які характеризуються вищими показниками в просторі Збалансованості і Шкалі Сімейної Комунікації функціонують краще, ніж сім'ї з низькими результатами в просторі